

neodređenoj drevnoj prošlosti, prije shizme i prodora Turaka." (str. 21). Usustavljivanje običaja i preglednost konkretnih podataka je ono što i danas upućuje etnologue na Schneeweisovu knjigu. (Glavne faze ljudskog vijeka, u ritmu godine, svakidašnji običaji). Izdanje je opremljeno bibliografijom i kazalom pojmova, no ipak je danas nećemo smatrati etnološkim udžbenikom, ali mitovima senzibilizirana javnost, prihvatit će ovu zanimljivu knjigu, svojevrsan itinerer kroz običaje puka srpskoga i hrvatskoga.

Nives RITTIG-BELJAK

Knjiga studija *Tekst, tijelo, trauma* četvrta je knjiga Andree Zlatar iz područja povijesti i teorije književnosti u kojoj se njezina klasično-filološka, komparativistička i teorijska verziranost udružuju ne bi li se propitao kanon hrvatske literature uvažavajući recentno stanje znanosti o književnosti. Autorica obazrivo konstatira da su recentni opusi najistaknutijih (u svjetskom kontekstu afirmiranih) književnica marginalizirani ne samo zbog maskuline regulacije književnog tržišta i književnog panteona nego i zbog nepostojanja svijesti o zajedničkom identitetu jedne prakse i jedne tradicije pisanja koja se, s obostranom nelagodnom, naziva *ženska književnost*. Premda ne uvodi razliku između ženskih, femininih i feminističkih tekstova, kakvu na primjer predlažu Toril Moi i Elizabeth Grosz, autorica se slaže da je tekstualna produkcija obilježena spolnošću i na autorskoj i na čitateljskoj strani te kulturalnim predodžbama u kojima obje podjednako participiraju. Obazrivost, promišljenost prosudbi i upućenost na europski kontekst supostavljeni su njezinu nadahnutom i predanom angažmanu oko analitičkog osvjetljavanja poetičkih uporišta drugog vala *ženskog pisma*: od 1990-tih do danas. Zlatar polazi od pitanja tko, gdje i kako markira granice književnog i neknjiževnog diskursa, a odgovore traži u transdisciplinarnom okviru – od kulturne antropologije, filozofije, povijesti ideja do teorija tijela, traume i subjekta. Upravo je međutjecaj ovih posljednjih analitičkih kategorija pomaknuo težište postojanog autoričinog bavljenja autobiografijama u zapadnoj i hrvatskoj kulturi s opće i kulturnopovijesne problematike na traganje za orodnjenim poetikama i orodnjenim uvjetima postojanog estetskog i etičkog marginaliziranja i femininih i tekstova u prvome licu.

Andrea Zlatar, Tekst, tijelo, trauma: ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti, Naklada Ljevak, Zagreb 2004., 239 str.

Prvi dio knjige "(Teorijski) pogled unatrag" problematizira uvjete socijalne konstrukcije identiteta, oslanjajući se na sociološku teoriju modernosti Anthonyja Giddensa, kulturalno propitivanje identiteta Stuarta Halla, poststrukturalističke teorije Rolanda Barthesa, Manfreda Franka i Niklasa Luhmanna, te teoriju "singularnog pluralnog bitka" francuskog filozofa Jean-Luc Nancyja. Nancyjevu teoriju Zlatar smatra iznimno korisnom jer je novi uvid u raslojavanje jastva i "bit singularnosti" koja nije individualnost nego "punktualnost jednoga 'sa' koji postavlja neki određeni izvor smisla i povezuje ga s beskonačnošću drugih mogućih izvora". Pomak od esencijalističkih teorija jastva prema konstruktivističkima najbolje očituje zajednički interes suvremenih teoretičara najrazličitije orijentacije za procese reprezentacije jastva, to jest njegovo pripovjedno posredovanje, pri čemu fikcionalnost toga procesa "ne umanjuje njegovu diskurzivnu, materijalnu ili političku učinkovitost" u odnosu prema "konstitutivnoj izvanjskosti".

Autorica pokazuje – polazeći od europskog romantizma, u kojem se pojavio *Dnevnik* Dragojle Jarnević pa sve do suvremene proze Sunčane Škrinjarić, Dubravke Ugrešić, Irene Vrkljan i Slavenke Drakulić – kako je sraz između socijalnog i intimnog, očekivanog i predočenog, kulturalnih i iskustvenih ostvaraja ljubavi okosnica ove literature. Ona se može čitati kao povijest mučnih napora za ostvarivanje ženske samospoznaje i priznanje ženskog autorstva te kao povijest poetičkog eksperimentiranja s registrima intimnog (na način ironije, groteske ili ispovijedi), gdje se *ja* uvijek iznova otkriva kao neautentičan, *ispletan* kroz

postojeću mrežu diskursa. Premda to autorici nije bio cilj, iz njezinih meritornih i nadahnutih analiza novijeg opusa Irene Vrkljan (*Soba, kuhinja, vlak*), Slavenke Drakulić (*Tijelo: modus komunikacije*), Dubravke Ugrešić (*Pisanje u egzilu/azilu*) i Daše Drndić (*Smrt pojedinca/pobjeda povijesti*) moguće je iščitati neke zajedničke odlike ovih četiriju rukopisa: destruiranje ideje koherentnoga žanra, iskliznuće autobiografskog u druge literarne kodove, narativiziranje stanja subjekta u egzilu, distanciranje od nacionalnih naracija ne samo narativnim i esejističkim dionicama literarnih djela već i eksplicitnim kritičkim osvrtima u medijima, te pokušaj da se pojedinačne priče ocrtaju kao *sin-grafijske*, kao početak identifikacije zajedničke sudbine.

U pretposljednem dijelu knjige "Perspektive pripovijedanja" autorica reflektira pojedine vrste *singrafijskog* pripovijedanja, gdje se, riječima Mirne Velčić, "jedna ljudska povijest konstituira uz pomoć drugih sudbina i kroz njih" – literaturu svjedočenja, diskurs rata, tekstove o holokaustu i logorima. Upravo u "doba svjedočenja" (naziv knjige Vladimira Bitija) i svjedočenjem kao diskurzivnom praksom, za čije autorizirane tekstove uvjete istinitosti već stoljećima iznalaze pravna znanost i historiografija, fundamentalni se problem dikcije i fikcije, autofikcije i faktografije, pokušava riješiti, uzimajući u obzir perspektivu recipijenta, naslovljenika. Autorica ne zaboravlja ni onaj drugi aspekt testimonijalnog diskursa; svjedočenje o traumatskom iskustvu u prvome licu u psihoterapijskoj praksi gdje se pacijent/ica bori da ponovno osvoji svoju vlastitu povijest, da dovrši rad žalovanja i mučnu radnju pripovijedanja priče.

Mogli bismo reći da Zlatar u posljednjim dvama poglavljima "Arheologija svakodnevice" te "Pisati tijelo/pisati ljubav" nudi dodirnu točku autobiografskog narativiziranja traume, tijela i svakodnevice (u djelima suvremenih, većinom inozemnih, autorica) – ono što se ne može izgovoriti do kraja postaje predmetom opsesivnog ponavljanja i opsesivnog traganja za (pre)osmišljavanjem. U potrazi za modusima oblikovanja rodnog identiteta u književnosti koju pišu žene, *značenjsko polje tjelesnosti* nametnulo se kao ishodište, kao inkorporirano, fragmentirano tijelo teksta u kojem su zatočeni bolest, rana i smrt, ali i seksualnost i užitak. Prema Cixousu, pisati sebe/o sebi znači upisivati se, ostvariti spisateljsko *ja*, dok je pisati tijelo/o tijelu "preduvjet konsolidacije pisanja iz svoga ja". Kako tijela i diskursi produciraju i transformiraju jedni druge, ni jedan se tekst ne može jednom zauvijek definirati kao *ženski* ili feministički i autorica implicitno, ali vrlo mudro, daje svoj doprinos feminističkoj književnoj kritici tako što se kloni generalizacija i poštuje načelo kritičke samoregulacije statusa djela i politike njegove recepcije u određenom vremenu. No možda najbolji doprinos feministički osviještenom teorijskom pismu Andrea Zlatar daje time što u njega inkorporira slatkogorki eros autorstva i navlastiti dnevnički i esejistički izričaj koji je, sjajno, promovirala već u svojoj prvoj knjizi *Istinito, lažno, izmišljeno* (1989).

Renata JAMBREŠIĆ KIRIN

s. Rebeka Jadranka Anić, Više od zadanoga: žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću, Franjevački institut za kulturu mira, Split 2003., 502 str.

Prikaz knjige *Više od zadanoga: žene u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću* Rebeke Jadranke Anić želim započeti podatkom o tome kako je Zakonik kanonskog prava koji je bio na snazi do 1983. godine ženu izjednačavao s maloljetnicima i duševno bolesnim osobama, ili želimo li uporabiti korektniju sintagmu – s osobama koje su posvećene

simptomima duševne patnje (usp. intervju s Rebekom Jadrankom Anić u časopisu *Kruh & ruže*, br. 27, 2005.). Iznimnu vrijednost spomenute knjige, koja, dakle, istražuje položaj žena u Crkvi u Hrvatskoj u 20. stoljeću, a u okviru matrice teorije spolova, i projicira, kako je i naslovno aforistički postavljeno, "više od zadanoga" i čije se kao ključne riječi mogu izdvojiti sljedeće sintagme: ženski pokret i ženske udruge, Drugi vatikanski sabor, feminizam i